

Ostřanský, B. (Ed.). (2017). *Islamofobie po česku*

Praha: Vyšehrad, 294 s.
ISBN: 978-80-7429-903-2

Olga Čejková, FF MU, Ústav religionistiky
e-mail: 341649@mail.muni.cz

Editorický projekt Bronislava Ostřanského *Islamofobie po česku* je novým příspěvkem k tématu reflexí etablování islámu. Již samotný titul publikace do jisté míry napovídá, že bude napřímen spíše směrem k popularizaci. Tato recenze se zaměří nejprve na shrnutí teoretických, ale také hodnotových předpokladů, na nichž autoři svůj výklad postavili. Následovat bude stručné shrnutí obsahu jednotlivých kapitol, přičemž větší prostor bude věnován třem vybraným statím – úvodní editorské kapitole „Islamofobie jako koncept i kolbiště“ (B. Ostřanský), kapitole s názvem „Motivace islamofobních (antiislamistických) postojů zejména v České republice a přínos religionistiky k jejich analýze“ (I. O. Štampach) a kapitole představující téma v kontextu bezpečnostních studií „Islamofobie a extremismus v České republice“ (M. Mareš).

Bronislav Ostřanský ve své úvodní kapitole představuje teoretický rámec o islamofobii, který má sloužit jako ústřední linie celé publikace. Ostřanský původ islamofobie nachází v orientalistickém diskursu, aktualizovaném pro potřeby dneška (s. 43). Předkládá rovněž vlastní definici islamofobie. Jeho definice je mnohočetná, reflektuje různost výkladů tohoto pojmu. V argumentech kritiků islámu se dle Ostřanského objevuje *kulturní rasismus* (s. 53) a zjednodušující *esencialismus* či *náboženský redukcionismus* přisuzující islámu a muslimům společné rysy, vycházející především z přesvědčení o jejich jinakosti, bez ohledu na individuální nebo lokální kontext (s. 55). Jedna z definic islamofobie, kterou Ostřanský využívá, vychází ze studie britského think-tanku Runnymede Trust, podle které se dají jako islamofobní označit názory, které zahrnují „neopodstatněný strach nebo odpor vůči muslimům, který ústí do praktik vyčleňování či diskriminace“ (s. 57). Mezi islamofobní projevy řadí od verbálních negativních výstupů proti islámu přes konkrétní činy namířené proti muslimům a jejich náboženským symbolům (např. mešitám, zahalování žen). Islamofobní tendence dle Ostřanského pronikají rovněž do politického diskursu (s. 60–61). Politickému aspektu islamofobie je částečně věnován prostor i v jiných kapitolách, a to zejména v Marešově stati o islamofobii a extremismu nebo o projevech protimuslimských hnutí na sociálních sítích z pera Šlerky a Fialy. Dále autor přebírá dichotomickou typologizaci islamofobie dle Nadie Marzouki, která rozlišuje mezi islamofobií *kognitivní* (projevy odporu vyvěrající z rozumových pohnutek) a *emotivní* (intuitivní odpor, kolektivně sdílená averze) (s. 67).

O stati Daniela Křížka „Vývoj západních představ o islámu a muslimech: o stereotypech a předsudcích“ Ostřanský v úvodu publikace píše:

Neklade si za cíl rozebírat a uvádět na pravou míru nesčetné množství současných schémat na muslimské téma, nýbrž zasadit, a to pohledem kulturního antropologa, danou problematiku do náležitého duchovního kontextu. (s. 29)

Kapitola Zory Hesové „Problém islám: Vrstvy protiislámských diskurzů a jejich kontext“ na teoretickém rámci nastíněném v Ostřanského kapitole shrnuje vývoj vnímání islámu a muslimů v Západoevropských zemích, přičemž hlavní důraz je kladen na rozvoj témat „střetu civilizací“, aktuální především pro 80. léta 20. stol., a na současný protiislámský diskurs.

Ivan O. Štampach ve svém textu „Motivace islamofobních (antiislamistických) postojů zejména v České republice a přínos religionistiky k jejich analýze“ stručně představuje své chápání religionistiky coby samostatného vědního oboru a jejího možného vkladu do odborné diskuse o islamofobii. Jeho kapitola v této publikaci obsahově vychází ze staršího článku „Islamofobie či antiislamismus?“, který vyšel roku 2015 v časopise *Dingir*. Štampach rozlišuje tři kategorie veřejných islamofobních projevů: náboženské, etnické/rasové a liberální (s. 183), jejichž příklady z českého i zahraničního prostředí potom podrobně rozebírá. Druhý důležitý rozměr Štampachova příspěvku představuje snaha zodpovědět, jaký přínos může mít religionistika pro studium islamofobie. Islamofobii chápe jako podřazenou kategorii tzv. *religiofobie* a zamýšlí se nad tím, zdali lze v psychologickém kontextu chápat islamofobii jako zdravotně-patologický jev. Dochází k závěru, že religionistika nemá aparát k tomu, aby mohla zdravotně-patologický aspekt islamofobie posoudit. Spojuje tedy tento fenomén s případnou patologií sociální (s. 192). Islamofobie je pro něj fenomén kulturní, sociální a politický. (s. 193)

Štampach svébytným způsobem chápe religionistiku jako společenskovědní disciplínu, která, ačkoli „jako věda zkoumající náboženství může spolupracovat s teologií,“ si stanovila „jako úkol zkoumat náboženství nepředpojatě.“ V popředí svého zájmu má mít religionistika „deskripce a komparaci“ (s. 194) náboženských jevů. Štampach však rozšiřuje své chápání účelu religionistiky o rozměr co nejintenzivnějšího přiblížení se náboženskému prožitku:

Úkolem religionistiky je nejen popsat a srovnat náboženské jevy, ale i porozumět náboženství a dorozumět se s ním. Tento sympatizující empirismus (...) umožňuje přiblížit se k náboženské zkušenosti. (s. 195)

V souvislosti s islámem pak takový rozumějící přístup umožňuje lépe poznat a pochopit projevy náboženského člověka (v textech, obřadech, pojetí náboženské autority). „Umožňuje to možnost religionistickou metodou porozumět islámu a dorozumět se s ním. (...) Religionistika může přispět k navázání spíše partnerského vztahu s ním.“ (s. 196)

Vůči Štampachovu pojetí religionistiky a jejího úkolu i přínosu pro studium islámu se lze kriticky vymezit v následujících bodech: 1) Štampach esencializuje religionistiku na rozumějící vědu o náboženství, jejíž zvláštní metoda tkví právě v tomto rozumějícím, dialogickém přístupu. Religionisté zkoumají společenské fenomény, které jsou relevantní a zkoumatelné různorodými metodami společenských či humanitních věd, jako je historie, antropologie, sociologie,

psychologie aj., vytyčení samostatné metody či jednoznačná definice jejího předmětu zkoumání je však po celou dobu existence oboru podrobena kritice a diskusím a dosud se nedospělo k všeobecně přijatému konsensu v této věci; 2) přístup snažící se o dialogické „dorozumění se“ s náboženstvím a „přiblížení se náboženské zkušenosti“ se jeví jako problematický např. v ohledu možností dodržení badatelského odstupů od předmětu zkoumání a postavení závěrů badatelových analýz na empirických datech, nikoli na sdílení nadempirické, obtížně verbalizovatelné zkušenosti.

O nových tématech, která přinesla do studia extrémismu v České republice artikule postavení islámu ve veřejných diskusích, pojednává kapitola Miroslava Mareše „Islamofobie a extremismus v České republice“. Mareš upozorňuje, že „[u]rčení hranice mezi legitimní kritikou a extrémistickým aktivismem je často nejednoznačné“ (s. 201). Nejprve definuje pět rovin možného chápání extremismu: 1) názor výrazně se odlišující od hlavních politických proudů; 2) antisystémová opozice vůči stávajícímu režimu; 3) násilné aktivity s nedemokratickými cíli; 4) odmítání základních demokratických procedur; 5) odmítání demokratického ústavního státu (s. 202). Dále dle teoretiků extremismu Jesseho a Thiemeho rozlišuje mezi extremismem *negativně definovaným* (odmítání principů demokratického ústavního státu) a *pozitivně definovaným* (funguje jako klasifikační rámec určitých společenských jevů, mezi nimiž jsou jako extremismus označovány projevy fanatismu, akcionismu, dogmatismu, rozvíjení konspiračních teorií nebo důraz na stereotypní dichotomii přítel/nepřítel). (s. 203)

Dále Mareš vysvětluje: „Zatímco pro identifikaci pravicového a levicového extremismu je podstatný vztah ke kategorii rovnosti, pro náboženský a separatistický extremismus je zásadní kategorie suverenity.“ (s. 203)

Podnětný vhled do proti-islámských diskusí a komponentů argumentace kritiků islámu autor vnáší, pohlížeje na danou problematiku optikou studia tzv. *nové krajní pravice*. Mareš shrnuje, že příznivci hnutí v této části politického spektra „se často snaží argumentovat obhajobou moderních liberálních demokratických hodnot proti islámu, který chápou jako ohrožovatele těchto hodnot. Týká se to i obhajoby ženských práv a práv sexuálních menšin, humánního pojetí trestního práva oproti některým ustanovením právního systému šari‘y či tolerancí ke zvířecím právům (odporem k halál porážkám)“ (s. 204). Z diskurzu nové krajní pravice se dle Mareše vytrácí antisemitismus, oproti tomu „tradiční“ pravicoví extrémisté spojují islámskou „invazi“ s odpovědností sionistických kruhů. (s. 205)

Značná část kapitoly je věnována protiextrémistické politice ČR a její percepci islamofobie. Mareš přináší reflexi islamofobních tendencí v každoročních Zprávách o problematice extremismu na území České republiky MVČR, kdy zlomovou se stává zpráva z roku 2015, ve které přibyla zvláštní kapitola „Protiislámské a protimigrantské skupiny“ (s. 210). Od tohoto roku tedy začínají být ze strany státního aparátu monitorovány protiislámské a protimigrantské hnutí a skupiny jako potenciální bezpečnostní hrozba.

Závěrem Mareš přidává kritický vhled do užívání termínu extremismus jako možné hodnotově zabarvené nálepky proti určitému typu názorů či skupině jejich zastánců, také v souvislosti s kritikou islámu.

Jasná odpověď na otázku, jaká kritika vůči islámu a muslimům je ještě neextrémistická a kdy přerůstá (...) do extremismu, není zatím vyjádřena v podrobných analytických výstupech. Je třeba vycházet z konkrétních kontextuálních okolností a z jisté mentality a reálných cílů konkrétního hlasatele určitých názorů. (s. 207)

Zbyněk Taranta se zabývá problémem islamofobních konceptů u současných českých antisemitských proudů a skupin, jejich webových prezentací, prací s vizuálními symboly. Upozorňuje rovněž na spojování protizidovských konspirací s předpokladem řízení islamizace právě sionistickými kruhy. Jeho kapitola nese název „Od islamofobie k antisemitismu“.

Pronikání islamofobního diskursu na sociální sítě se věnují Josef Šlerka a Jakub Fiala v textu „O sebe prezentaci stránky Islám v ČR nechceme na českém Facebooku“. Prostor je věnován rovněž závažnému problému tzv. *hatecrime* namířeného proti muslimům, a to v kapitole Kláry Kalibové, Benjamina Petruželky a Václava Walacha „Islamofobie a násilí z nenávisli v České republice“.

Bronislav Ostránský spolu se svými kolegy zvolil pro svou kolektivní monografii komplikované téma, ať už z hlediska odborné analýzy, nebo hodnot přítomných ve společenských diskusích. Již samotné užívání termínu islamofobie v akademickém diskursu je problematické, a to z důvodů nejednoznačné a široké definice nebo zneužívání termínu jako „nálepky“ pro aktivity oponentů v politickém boji. Dle jiných kritiků potlačuje možnost legitimní kritiky islámu. O nutnosti kritického pohledu na užívání termínu islamofobie v odborné i veřejné diskusi shrnují Linhartová a Janků ve svém příspěvku v publikaci *Muslimové v Česku* (2016):

Koncept je problematický svými důsledky, protože de facto stereotypizuje a produkuje předsudky, které nejsou nepodobné tomu, co sám kritizuje. To, že někdo nesouhlasí s islámským právem, zvyklostmi nebo praktikami, není ve své podstatě islamofobní (...). Je třeba však odlišovat postoje k jedincům a skupinám muslimů, které jsou založeny na stereotypech a generalizaci, a kritické postoje k náboženským manifestacím ve společnosti (...), které nerespektují základní práva ostatních. Legitimní kritika se vyznačuje dodržováním zásad rovného zacházení a rovného přístupu. (Linhartová & Janků, 2016: 369)¹

Je tedy otázkou, nakolik je vůbec užívání konceptu islamofobie ve studiu zkoumaných jevů analyticky přínosné a také reflektované.

Editor publikace *Islamofobie po česku* sice píše, že: „ambicí této knihy není další přilévání oleje do ohně zdejších nekonečných sporů kolem islámu a muslimů“ (s. 31), editor i někteří autoři kapitol dávají explicitně najevo svou angažovanost i hodnotové orientace. V některých pasážích se dokonce staví do opozice proti zkoumanému materiálu, což je v akademickém diskursu vždy problematické. Jasně poselství nesou již první slova předmluvy od Luboše Kropáčka:

¹ Autoři, stejně jako Ostránský (s. 57), užívají koncept islamofobie dle britské společnosti Runnymede Trust, zabývající se problematikou muslimů a kritikami islámu ze strany majority a rovněž výstupů European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC).

O islamofobii nepíšu rád. Vítám tuto kolektivní monografii, která se snaží vyrovnat s tímto nedobrym jevem co nejvšestranněji, poctivě a srozumitelně. Je velmi potřebným apelem na rozum a slušnost tváří v tvář šířící se nákaze s příznaky přirozeného strachu i nerudné fobie... (s. 9)

Podobně se na některých místech staví do opozice vůči zkoumanému i Ostránský, např.: Začneme neradostně: Současný český veřejný diskurz o islámu je vskutku pokrivený, plný zmatečnosti a ohýbání faktů (...). (s. 45)

Je samozřejmě nutné upozorňovat na společensky nebezpečné jevy, zkoumat a dávat do prostoru veřejné diskuse ke zvážení zjištěná fakta. Pokud však má publikace hrát roli odborného vstupu do takové diskuse, která již ze své podstaty není prosta hodnotově zabarvených kontroverzí, je užitečné se z pozice akademiků zdržet vlastních soudů, případně je vhodně reflektovat, soustředit se na metodologické aspekty výzkumu a své argumenty důsledně podkládat daty, nikoli osobními názory na zkoumaný jev. Díky angažované argumentaci zůstávají závěry závislé na konturách diskuse. Nedostatečný odstup od zkoumaného materiálu i vlastních hodnotových východisek zároveň může zamezit důkladnější analýze a vztáhnutí zkoumaných jevů k širším teoretickým problémům, které by mohlo vést k hlubším úrovním vysvětlení.

Použitá literatura:

- Ostránský, B. (Ed.). (2017). *Islamofobie po česku*. Praha: Vyšehrad.
- Rosůlek, P. a kol. (2017). *Sondy do studia (o) islámu v období „migrační krize“*. Praha: Dokořán.
- Štampach, I. O. (2015). Islamofobie či antiislamismus? *Dingir*, 9(4), 110–112.
- Topinka, D. (Ed.). (2016). *Muslimové v Česku: Etablování muslimů a islámu na veřejnosti*. Brno: Barrister & Principal.